

edebî beyannâmesi olan *Mâi ve Siyah*'ı kaleme alır; eserin kahramanı Ahmet Cemil vasiyetiyle bu neslin özlemlerini, edebiyat ve hayat karşısındaki tavrını romanlaştırır. *Aşk-ı Memnû*'da yeniden ev içine dönen romancı, *Kırk Hayatlar*'da önceki romanlarından farklı şekilde realist akımın temalarını biri olan sosyal çevrenin bireyleri etkilemesini işler. Bu roman da bir aile dramını, üzümlü bir aşk macerasını işlemekle beraber yazar bu çerçeveyi genişleterek âdeta bütün bir şehre teşmil eder. Dolayısıyla romanın adındaki çoğul eki anlamlıdır ve tek bir ailenin değil çeşitli sebeplerle hayatları kırılan, bozulan, sarsılan fertlerin ve ailelerin dramını dile getirir. Burada bütün bir toplum sel halinde âdeta uçuruma doğru gider. Altmış yıllık yazı hayatında şiir dışında pek çok eser kaleme alan Halit Ziya modern Türk edebiyatına romanları ve hikâyeleriyle damgasını vurmuş bir yazardır. Kendisinden önce Türk romancılığına hâkim olan Ahmed Midhat Efendi tarzında görüldüğü gibi basit bir üslûpla vak'ayı ön plana çıkaran anlayış onunla değişmiş, olaya dayanan anlatım yerine kahramanların iç dünyasını sanatkârane üslûpla tahlile dayanan yeni bir anlayış benimsenmiştir. Ayrıca Halit Ziya'nın bir önceki dönemde olduğu gibi roman vasıtasıyla okuyucuya toplumsal mesaj verme endişesi yoktur. Türk edebiyatının aynı zamanda büyük bir üslûp ustası kabul edilen Halit Ziya özellikle *Mâi ve Siyah* romanında bunu bütün ayrıntılarıyla ortaya koymuştur.

Halit Ziya'nın yukarıda geçen eserlerini dışarıda kalanlar şöylece sınıflandırılabilir: **Mensur şiir:** *Mensur Şiirler* (İzmir 1307), *Mezardan Sesler* (İzmir 1307). **Piyes:** *Füruzan* (A. Dumas Fils'in *Francillon*'undan uyarılma, İstanbul 1334), *Kâbus* (İstanbul 1334), *Fare* (Edouard Pirotot'nun *Le Souris*'inden uyarılma, İstanbul 1341). **Makale:** *Kenarda Kalmış* (İstanbul 1342), *Sanata Dair* (I-IV, İstanbul 1938, 1939, 1955, 1963). **Hâtırat:** *Kırk Yıl* (I-V, İstanbul 1936), *Saray ve Ötesi* (I-III, İstanbul 1940-1942), *Bir Acı Hikâye* (1942). **Tenkit:** *Hikâye* (1889). **Tercüme:** *Esrâr-ı Serendib* (Louis Jacolliot'dan, İstanbul 1305), *Nâkil* (tercüme hikâyeler, 4 cüz, İstanbul 1310-1312). **İlmî eserleri.** *Haml ve Vaz'-ı Haml* (İstanbul 1306), *Hesap Oyunları* (İzmir 1308), *Simyâ-i Kimyâ* (İzmir 1308), *Mebhasü'l-Kıhf* (İzmir 1308), *Kanun ve Fenn-i Velâde* (İstanbul 1311), *İlm-i Sîmâ* (İstanbul 1311), *Birkaç Yaprak* (İstanbul 1316).

Halit Ziya'nın *Saliha Hanım, Aşk-ı Memnû* gibi eserleri Fehim Spaho tarafından Boşnakça'ya çevrilmiştir (Saraybosna 1923; Zagreb 1953). *Sevdâ-yı Çetin ve Nikâh-ı Sâni* hikâyelerini Saccad Haydar Yıldırım Urduca'ya çevirerek Hindistan'da *Mahzen* adlı bir dergide yayımlamıştır (Haziran 1907, Ağustos 1908). *Servet-i Fünûn*'dan Cumhuriyet dönemine kadar uzanan bir zaman diliminde yaşayan Halit Ziya'nın çok sayıdaki eseri üzerinde çeşitli araştırmaların yanı sıra yüksek lisans ve doktora tezi yapılmış, mensur şiirleri hakkında yurt dışında bir makale yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmet Kaplan, *Mehmet Kaplan'dan Seçmeler*, Ankara 1988, I, 218-229; a.mlf., "Hâlid Ziya", *İA*, V/1, s. 143-147; Olcay Önertoy, *Halit Ziya Uşaklıgil: Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Ankara 1995; Ömer Faruk Huyugüzel, "Halit Ziya Uşaklıgil", *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Ankara 2006, s. 311-391; a.mlf. – Zeynep Kerman, "Halit Ziya Uşaklıgil Bibliyografyası", *TDL*, sy. 529 (1996), s. 164-248; Zeynep Kerman, *Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış*, İstanbul 2008; a.mlf., *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 2009, s. 186-219; İmran Ağca, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Yapı Tema* (doktora tezi, 2008), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hanifi Aslan, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyelerinin Tematik İncelemesi* (doktora tezi, 2008), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kathleen R. F. Buriill, "The Prose Poem in Ottoman Literature, Halit Ziya Uşaklıgil and His Prototype Collection of Mensur Şiirler", *JTS*, V/8 (1984), s. 25-40; Nuriye Bilik, "Halit Ziya Uşaklıgil'in Urdu Diline Tercüme Edilen İki Hikâyesi", *EKEV Akademi Dergisi*, XIII/39, Erzurum 2009, s. 220; Mustafa Kutlu, "Uşaklıgil, Halit Ziya", *TDEA*, VIII, 465-469.

ZEYNEP KERMAN

UŞÂRIYYÂT

(العشائيات)

Bir hadisi kitabına alan muhaddisten
Hz. Peygamber'e kadar
senedinde on râvi bulunan
hadisler için kullanılan terim
(bk. İSNAD).

UŞEYRE GAZVESİ

(غزوة العشرة)

Hz. Peygamber'in
Kureyş müşriklerinin kervanlarını
takip etmek amacıyla düzenlediği
ilk gazvelerden biri.

Uşeyre (Zül'uşeyre) Mekke ile Medine arasında, Medine'nin 210 km. batısındaki Yebu' (Yenbuunnahl) bölgesinde Mekke-Suriye ticaret yolu üzerinde bir mevkidir. Hic-

retin 2. yılının Cemâziyelevvel (veya Cemâziyelâhir) ayında (Kasım veya Aralık 623) Medine'ye, Mekke'den bir Kureyş ticaret kafilesinin sahil yoluyla Suriye'ye gitmekte olduğu haberi geldi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Ebû Seleme el-Mahzûmî'yi Medine'de vekil bırakarak muhacirlerden oluşan 150 veya 200 kişilik askerî birlikle Ebû Süfyân idaresindeki Kureyş kervanının önünü kesmek için sefere çıktı. Sancağı amcası Hamza b. Abdülmuttalib'e verdi.

Müslümanların sadece bir atı ve otuz deve vardı, develere nöbetleşe biniyorlardı. Sayıları otuz, kırk veya yetmiş olduğu rivayet edilen muhafız ve tüccardan meydana gelen Mekke kervanı, Kureyşlilerin o dönemlerde Suriye'ye gönderdiği en önemli ve en zengin ticaret kafilerinden biriydi. Kureyşlilerin hemen tamamının bu kervanda malı bulunuyordu. Kaynaklarda Kureyş kervanının 1000 deveden teşekkül ettiği ve 50.000 dirhem kıymetinde ticaret eşyası taşıdığı zikredilmektedir. Müslümanlar Müdlic kabilesine ait Uşeyre mevkiine gelince kimseye rastlamadılar ve kervanın buradan birkaç gün önce geçtiği haberini aldılar. Hz. Peygamber, bölgede yaşayan Benî Müdlic ve mütefiki Benî Damre ile antlaşma yaptıktan sonra Medine'ye döndü. Müdlic kabilesinin Resûlullah'ı ve yanındakileri misafir ettiği ve bol ikramlarda bulunduğu rivayet edilmektedir. Hatta Belâzürî, Benî Müdlic'in gösterdiği bu misafirperverliğin müslümanların kervanı kaçırılmalarına yol açtığını nakleder (*Ensâb*, I, 344). Bu kafilenin ertesi yıl meydana gelen Büyük Bedir Savaşı'na sebep teşkil eden Kureyş kervanı olduğu hususunda ittifak vardır.

İlk dönem kaynaklarında Resûl-i Ekrem'in bu sefer esnasında Benî Müdlic kabilesiyle yaptığı antlaşmanın metnine rastlanmamaktadır. Yalnız Süheyli ve Kastallânî, Uşeyre Gazvesi'ni anlatırken Hz. Peygamber'in Benî Müdlic'le yaptığı antlaşmadan bahsederek Benî Damre ile daha önce Ebvâ Gazvesi'nde yapılan antlaşmanın metnini kaydetmektedir. Bu da Benî Damre ile imzalanan antlaşmanın bir benzerinin Benî Müdlic'le de yapıldığını göstermektedir. Nitekim Muhammed Hamîdullah, Benî Müdlic kabilesiyle gerçekleştirilen antlaşmanın elde bulunmadığını, ancak muhtemelen bu metnin o devirde Damre, Gıfâr ve Cüheyne kabileleriyle akdedilen ittifak antlaşmalarının benzeri olduğunu söylemektedir (*İslâm Peygamberi*, I, 441).

UŞEYRE GAZVESİ

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 12, 27-28; İbn Hişâm, *es-Sîre*², II, 598-600; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 9-10; Belâzürî, *Ensâb* (Zekkâr), I, 343-344; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 421; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 127; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), II, 15-18; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 435, 441; a.mlf., *el-Veşâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1403/1983, s. 266-267; Elşad Mahmudov, *Sebeup ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 68-69.

ELŞAD MAHMUDOV

ÜŞİ

(الأوشي)

Ebû Muhammed (Ebû'l-Hasen) Sirâcüddin Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Üşî (ö. 575/1179)

el-Emâlî adlı akaid risâlesiyle tanınan Mâtürîdî kelâmcısı, Hanefî fakihî ve muhaddis.

Fergana vadisinde bugün Kırgızistan toprakları içinde bulunan Oş (Üş) şehrinde doğdu. Kendisine atıfta bulunduğu birçok yerden sadece birinde (*Keşfü'z-zunûn*, I, 526) lakabını Sirâceddin yerine Rûkneddin olarak kaydeden Kâtib Çelebi künyesini Ebû Muhammed (a.g.e., II, 1954), Serkîs ise Ebû'l-Hasan (*Mu'cem*, I, 499) olarak yazar. Kaynaklarda hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Üşî'nin yaşadığı dönemde bölge Selçuklular, Karahanlılar ve Karahıtaylar arasındaki siyasî mücadelelere sahne oldu. Eserleri günümüze ulaşan ilk Hanefî tabakat müelliflerinden Kureşî ve İbn Kutluboğa, Üşî'nin sadece kısa isim zincirini kaydedip kelâmıla ilgili kasidesini anmakla yetinir. Onun "Şehîdî" nisbesini zikreden Zehebî, Nâsirüddin Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî'den ders aldığını ve Kadî Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed ez-Zâhidî el-Buhârî'ye icâzet verdiğini belirtir (*el-Müştebih*, I, 35; ayrıca bk. İbn Nâsirüddin, I, 285). Üşî *Nişâbü'l-ahbâr* adlı eserinin mukaddimesinde, kaynak olarak kullandığı eserlerin müelliflerine varan rivayet zincirlerini kaydederken ilk halkada hocalarını da andığı için kimlerden ders aldığı, dolayısıyla hangi ilim merkezlerine gittiği hususunda bilgi edinilebilmektedir (Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 190 vd.). Buna göre Buhara ve Semerkant yanında bölgedeki birçok şehri dolaşan Üşî, Zehebî'nin de belirttiği hocası Nâsirüddin es-Semerkindî'den başka muhtemelen dedesi olan Ebû Abdullah Nâsirüddin Muhammed b. Süleyman el-Üşî, Ebû'l-Mehâsin Zahirüddin Hasan b. Ali el-Merginâ-

nî, Abdullah b. Ebû'l-Muzaffer en-Nesefî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ali b. Nasr en-Nesefî, Alâeddin el-Üsmendî, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hüseyin el-Bistâmî, Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin oğlu İmâdüddin Hasan b. Ali el-Pezdevî ve Seyfeddin Muhammed b. Muhammed el-Bâharzî'den faydalandı. Bunlardan Nâsirüddin el-Üşî ile (Kureşî, III, 164-165) Zahirüddin el-Merginânî'nin (a.g.e., II, 74) *el-Hidâye* müellifi Burhâneddin el-Merginânî'ye de hocalık yapmaları Üşî'nin *el-Hidâye* müellifiyle ders arkadaşı olabileceğini düşündürmektedir. Zehebî, Üşî'nin talebeleri arasında Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Buhârî el-Attâbî'nin adını kaydeder.

el-Emâlî'yi şerheden Şerefeddin en-Necârî'nin Üşî'nin isim zincirinde "kadî" unvanına yer vermesinden onun kadılık yaptığı (Toprak, *Hadiste Derlemecilik*, s. 142-143; *DÜİFD*, sy. 23 [2006], s. 69), kaynaklarda kendisine atfedilen şeyh, imam, alâme, muhakkik gibi sıfatlardan döneminde tanınmış bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Fıkıh ve hadise dair eserler vermekle birlikte daha çok kelâmıla ilgili kasidesiyle şöhret bulmuş, bu alandaki literatürde iz bırakmıştır. Üşî'nin şiirle uğraştığı da belirtilmektedir, ancak bu alanda günümüze ulaşan bir eserine rastlanmamıştır. Fakat *el-Emâlî*'si şiirdeki ustalığını göstermektedir. Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da bir yerde (II, 1954) Üşî'nin 569'da (1173) hayatta olduğunu, iki yerde de (II, 1224, 1350) *el-Fetâva's-Sirâciyye* ve *el-Emâlî* adlı eserini bu tarihte kaleme aldığını kaydederken diğer bir yerde anılan tarihte vefat ettiğini (II, 1200), bir başka yerde ise (II, 1350) ölüm yılını 575 (1179) yılı diye zikretmektedir. Bağdatlı İsmâil Paşa da Üşî'nin 575 yılında vebadan öldüğünü söyler (*Hediyetü'l-ârifin*, I, 700).

Eserleri. 1. *el-Emâlî**. Mâtürîdî akaidine dair bir risâle olup *el-Kaşîdetü'l-lâmiyye* ve *Bed'ü'l-emâlî* ismiyle anılır. Manzum olması, veziz bir üslûpla kaleme alınması öğrenme ve öğretme kolaylığı sağlamış, kısa sürede medreselerde rağbet gören bir metin haline gelmiştir. Üzerine çok sayıda şerh yazılarak çeşitli dillere tercüme edilen *el-Emâlî* birçok defa basılmıştır (nşr. ve Lat. trc., P. V. Bohlen, Regensburg 1825; İstanbul 1266; Kahire 1273; Bombay 1274; Cava 1318; nşr. Mevlî Nezîr Ahmed Han, Delhi 1317, Urduca tercümesiyle birlikte). 2. *Gurerü'l-ahbâr* ve *dürerü'l-eş'âr*. Zamanımıza ulaşmayan eserde günlük hayatı ilgilendiren konulara dair hadislerle öğüt ve hikmete dair şiirler derlenmiştir. Müellif daha son-

ra bu eserden seçtiği 1000 sahih hadisle *Nişâbü'l-ahbâr li-tezkireti'l-ahyâr* adlı eserini meydana getirmiştir. Her birinde on hadisin yer aldığı 100 bölüm (bab) halinde düzenlenen *Nişâbü'l-ahbâr*'ın günümüze altmış kadar nüshası intikal etmiştir (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 74/1, Lâleli, nr. 1509, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 187, 264; İÜ Ktp., AY, nr. 6226). Hadislerin senedlerini hazfeden Üşî faydalandığı on beş kaynağı çeşitli rumuzlarla göstermiştir. Mehmet Sait Toprak doktora tezinin ikinci kısmında bu eseri neşre hazırlamıştır (bk. bibl.). 3. *Müsnedü Enes b. Mâlik* (*Cüz' fi rivâyeti Enes b. Mâlik 'an Resûlillâh bi-İsnâdin vâhid*). Üşî bu eserde Enes b. Mâlik'ten gelen, hocası Nâsirüddin el-Üşî'den naklettiği yaklaşık 300 kadar hadis otuz sekiz bab altında düzenlemiştir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 787). 4. *el-Fetâva's-Sirâciyye* (Kalküta 1243; I-IV, Leknev 1293-1295, kenarında *Fetâvâ Kâdîhân* olarak). Hanefî fakihlerinden Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî *Münyetü'l-müftî* adlı eserinde bu kitabın tertibini esas almış, özellikle başka kaynaklarda bulunmayan birçok meseleyi ondan nakletmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1887). 5. *Muhtelifü'r-rivâye*. Necmeddin en-Nesefî'nin *el-Manzûmetü'n-Nesefiyye fi'l-hilâf* adlı eserine

Üşî'nin *Müsnedü Enes b. Mâlik* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 787)

